

Univerzita Pardubice

Fakulta filosofická

Bakalářská práce

Motiv viny v Nietzscheho *Genealogii morálky*

Kryštof Jonáš

Pardubice 2021

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2019/2020

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE (projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Kryštof Jonáš**
Osobní číslo: **H18252**
Studijní program: **B6101 Filozofie**
Studijní obor: **Filozofie**
Téma práce: **Motiv viny v Nietzscheho *Genealogii morálky***
Zadávající katedra: **Katedra filosofie**

Zásady pro vypracování

Anotace

Účelem této bakalářské práce bude uchopení Nietzscheho motivu svědomí vyskytujícího se především v díle *Genealogie morálky*. Práce se bude zaměřovat na časový prostup tohoto fenoménu a jeho vliv ve společnosti a náboženství. Kdy je pocit viny pro vývoj člověka dobrý a kdy naopak vytváří společenské předsudky a utlačuje člověka vnitřním stavem domnělého selhání. Je také nutné rozpoznat morální kvality tohoto fenoménu a v kontrastu s náboženským přesvědčením uvést míru působení pro běžné chápání života.

Klíčová slova: Bůh, Friedrich, hodnoty, chování, morálka, náboženství, společnost, Nietzsche, vina, genealogie.

Annotation

The purpose of this bachelor thesis will be to grasp Nietzsche's motive of conscience, which occurs mainly in the work of *Genealogy of Morality*. The work will focus on the time permeation of this phenomenon and its influence in society and religion. When guilt is good for human development and when it creates social prejudices and oppresses man by the internal state of supposed failure. It is also necessary to recognize the moral qualities of this phenomenon and, in contrast to religious beliefs, to indicate the degree of influence for a common understanding of life.

Keywords: behavior, Friedrich, genealogy, God, guilt, morality, Nietzsche, religion, society, values.

Rozsah pracovní zprávy:

Rozsah grafických prací:

Forma zpracování bakalářské práce: **Tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

Seznam použité literatury

LEITER, Brian. Nietzsche on Morality. 1. vyd. Londýn. Taylor and Francis e-Library 2005. ISBN

0-203-75082-9 NIETZSCHE, Friedrich. Kaufmann Walter. Genealogy of Morals and Ecce Homo. 2. vyd. New York. Random House 1989. ISBN 0-679-72462-1

MAY, Simon. Nietzsche's Ethics and his War on Morality. 1.vyd. New York. Oxford University Press 1999.

ISBN 0-19-823846-0

OWEN, David. Nietzsche's Genealogy of Morality. 1. vyd. Stockfield. Cromwell Press 2007.

ISBN: 978-1-84465-103-0

KOUBA, Pavel. Nietzsche: Filosofická interpretace 2. vyd. Praha. OIKOYMENH 2006. ISBN 80-7298-191-1

NIETZSCHE, Friedrich. Genealogie morálky. 2.vyd. Praha. OIKOYMENH 2019. ISBN-978-80-7298-369-8

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Ondřej Sikora, Ph.D.

Katedra filosofie

Datum zadání bakalářské práce:

30. března 2020

Termín odevzdání bakalářské práce:

30. března 2021

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.

děkan

Mgr. Filip Grygar, Ph.D.

vedoucí katedry

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Katedra filosofie a religionistiky
Studijní obor filosofie

Bakalářská práce
Pojem viny v Nietzscheho *Genealogii morálky*

Vedoucí práce: Mgr. Ondřej Sikora, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedených pramenů a literatury.

Pardubice 2021.....

Anotace

Účelem této bakalářské práce bude uchopení Nietzscheho motivu viny vyskytujícího se především v díle *Genealogie morálky*. Práce si klade za cíl seznámit čtenáře s Nietzscheho teorií vzniku a zasazení této lidské vlastnosti v našem světě. Cesta k uchopení tohoto pojmu nás zavede k prvním společenstvím, kde se teprve začíná formovat duchovní stránka člověka, která je nutná pro pociťování viny. V textu bude kladen důraz na vybrané Nietzscheho teze a spisy, přes které můžeme dojít k poznání a řádnému uchopení přechodu od špatného svědomí k bolestivé vině. Smysl práce nebude zaměřen jen na negativní chápání viny, ale též se tu projeví pozitivní role viny jakožto morálního kompasu.

Klíčová slova: Bůh, Friedrich, hodnoty, chování, morálka, náboženství, společnost, Nietzsche, vina, genealogie.

Annotation

The purpose of this bachelor's thesis will be to grasp Nietzsche's motive for guilt occurring mainly in the work *Genealogy of Morality*. The work aims to acquaint the reader with Nietzsche's theory of the origin and deployment of this human property in our world. The path to grasping this concept led us to the first community, where the spiritual side of man, which is necessary for feeling guilty, first begins to take shape. The text will emphasize Nietzsche's selected theses and writings, through which you can continue to know and properly grasp the transition from a bad conscience to painful guilt. The meaning of the work will not only be focused on a certain understanding of guilt, but also the positive role of guilt will be reflected in the moral compass.

Keywords: behavior, Friedrich, genealogy, God, guilt, morality, Nietzsche, religion, society, values.

Poděkování

Touto cestou bych rád vyjádřil veškeré mé díky panu **Mgr. Ondřeji Sikorovi, Ph.D.** Bez jeho odborné pomoci by následující text byl pouze torzem bez myšlenky a cíle.

Obsah

1. Nietzscheho vztah k morálce	10
1.1 Dobrý egoista a špatný altruista.....	10
1.2 Dvojitá morálka.....	12
1.3 Důraz na život.....	15
1.4 Svět morálních hodnot	18
2. Výklad pojmu viny v <i>Genealogii morálky</i>.....	20
2.1 Historická výstavba pocitu viny v druhé části <i>Genealogie</i>	20
2.2 Přijetí askeze jakožto přiznání viny.....	23
3. Dimenze pojmu “viny“ v Nietzscheho spisech a resentment v <i>Genealogii morálky</i>.....	26
3.1 Vina jako zbraň resentimentu.....	26
3.2 Skrze aforismy k ucelené výpovědi.....	27
3.3 Trest jako následovník viny.....	29
3.4 Vina jako projev stádnosti.....	31
4. Interpretace Nietzscheho viny jinými autory	33
4.1 Interpretace Nietzscheho viny dle Briana Leitery, poukaz na moc svědomí	33
4.2 Interpretace Nietzscheho viny dle Simona Maye.....	34

Úvod

Cílem následujícího textu je seznámení čtenáře s pojmem viny tak, jak je reprezentován v Nietzscheho spisech, zejména v *Genealogii morálky*. Tento exkurz na poli etiky si bude především klást nárok na pocíťování viny vzhledem k morálnímu výkladu světa. Pojem viny je bytostně spjat s termínem špatného svědomí, tudíž pro naše poznání viny bude nezbytné uchopit i vývoj špatného svědomí skrze historické etapy. Práce se též bude věnovat pojetí trestu, který vychází z provinění, z pocitu viny.

Nietzsche si neklade za cíl jednoznačné a absolutní soudy. Jde mu především o výklad, o poukázání na nejednoznačnost mnohých lidských jednání. Dualistický pohled na věc, vícero perspektiv Nietzschemu zaručuje neuchytit se na jedné výpovědi, ale neustále přehodnocovat svá vlastní stanoviska za účelem obhajoby námi dosazených hodnot. Označit tedy vinu jako negativní prožívání by bylo příliš ukvapené: „U vznešených způsobů hodnocení je tomu právě naopak: počíná a vyrůstá spontánně, vyhledává svůj protiklad, jen aby mohl sám sobě přitakat ještě vděčněji, ještě jásavěji.“¹ A o vznešenost jde Nietzschemu především. Ta totiž dle Nietzscheho vytváří vysokou morálku, ve které je kladen důraz na Nietzschem opěvovaný život.

Friedrich Nietzsche je v populárním pojetí znám především svou tezí o nadčlověku, věčném návratu a smrti Boha. Jeho díla jsou pak poznamenána těžkými životními situacemi. Špatné vztahy v rodině, neúspěchy v lásce či zdravotní problémy Nietzscheho poznamenaly, avšak je s podivem, že jeho díla, která často vyznívají až kousavě kriticky, v sobě nesou pozitivně naladěnou stopu, která nezazlívá lidskému neštěstí na zemi, ale chce ho pozitivně vysvětlit. Pro Nietzscheho je svět neustále se opakujícím střetem, působením opačných sil, a to je právě jeho moc. Nekonečný boj za místo na výsluní, opěvovaná poctivost či prosazování života jakožto nejvyšší instance jsou neodmyslitelné znaky Nietzscheho myšlení.

Abychom byli schopni cítit něco jako je vina, musíme se duchovně vztáhnout k morálnímu systému, při jehož porušení se vina projeví. A právě na tomto poli se Friedrich Nietzsche rozhodl, že svede lýtý boj proti narůstajícímu nihilismu. Nietzsche, často nejednoznačný a protirečící myslitel, nezakládá svou filosofii jako nový etický systém, ale spíše se pokouší stvořit svého vlastního válečníka, který nabídne další možnou

¹ Nietzsche Friedrich, *Genealogie morálky*, přel. V. Koubová, 2.vyd. Praha, OIKOYMENH 2019, s. 28.

perspektivu a alternativu klasické morálce. Nietzsche totiž věděl, že vítězství nikdy nebylo o zničení svého protivníka, ale získání respektu od něj. Výsledná pozice střetu dvou myšlenek pak vyvozuje podstatnější uchopení problematiky s ohledem k situaci. Proto své práce vede chladnou racionalitou, a přesto v sobě mají žár lidských citů, neboť pro Nietzscheho není člověk pouze mysl, jak se domníval třeba Kant, ale je to mysl v těle. Tělo je myslí nadřazené, neboť bez těla by nebyla mysl. Skrze Zarathustru Nietzsche promlouvá: „Tělo jsem a tělo a pranic více.“²

Po vině, která vyrůstá ze špatného svědomí, následuje většinou trest. Nietzsche se zhostil úkolu přivést na světlo až animální lidskou přirozenost, která je v mnoha ohledech krutá a bezcitná. Od Nietzscheho totiž nelze čekat povrchní a příkrášlené výklady, ale spíše syrové, až bolestné uchopení lidského údělu na tomto světě. Nelze mu proto vyčítat nesystematické uchopování filosofie, neboť svět není černý a bílý, dobrý či zlý. Ale jeho vyložení vyžaduje opakované prokázání prospěšnosti.

Zjednodušený výklad viny jako něco bytostně špatného, protože působí bolest, nás odvádí od naší vlastní přirozenosti, ve které se nejlépe ukáže naše lidskost. Vina je v člověku již příliš vžitý pocit, který od něj nelze oddělit. Bude s ním spojena do doby, co bude člověk člověkem. Když tedy vyložíme vinu, nutně poukážeme na nutnost morálky ve světě lidí, ke které má Nietzsche řadu výhrad, avšak jí neupírá její nutnost a hodnotu. Pouze oproti rubu nabízí líc: „Víra v pravdu počíná pochybností nad všemi dosud uvěřenými ‚pravdami‘.“³

Dále v textu bude přiblížena moc resentimentu, ze které vystupuje vina jako její zbraň. Tento nástroj má paradoxní vládu nad chaosem a řádem. Zbraň může působit škody a ničit, zároveň chrání a dodává jistotu. Může být tento nástroj přetvořen k pozitivnímu cíli? Může zbraň, která na první pohled působí jen bolest zároveň přinášet možnost zdokonalení skrze jistotu nad svým jednáním? Tato práce se tedy bude tázat: Má vina dostatečně pozitivní charakter ke zdokonalení člověka nebo jen upadá se svým nositelem do propasti bolesti, ze které není návratu?

² F. Nietzsche, *Tak pravil Zarathustra*, př. O. Fisher, Praha 2011, s. 13.

³ Nietzsche Friedrich, *Tak pravil Zarathustra*, přel. O. Fisher, Olomouc, VOTOBIA 1992, s. 292.

1. Nietzscheho vztah k morálce

1.1 Dobrý egoista a špatný altruista

Smyslem následující kapitoly bude nastínění Nietzscheho uchopení morálky. Musíme se zde zaměřit na jemné kontury Nietzscheho výkladu morálních soudů, které se liší svou unikátností a poskytují nový pohled na tento duchovní systém. Morálka představuje systém hodnocení vztažený k životním podmínkám.⁴ Tento hodnotový systém má bytostně adaptivní charakter, a i když se jednotlivé fragmenty mohly časem měnit, jádro zůstávalo stejné: být morální znamená být dobrý. Morální jednání je často založeno na subjektivním chápání morálky, to však nezastavilo mnohé myslitele před tvorbou morálních systémů. Morální jednání trpí abstraktivním rozlišováním dobra a zla, které se často překrývá: „Mezi dobrými a zlými činy není rozdíl rodu, ale nanejvýš stupně. Dobré činy jsou sublimované zle a zlé jsou zhrubělé dobré.“⁵ Skutečnost, kterou prožíváme, je prostor, ve kterém může dojít ke změně. Každý akt může být vykládán ve dvojitě světle, neboť skutečnost není nikdy abstraktní. Nietzsche nepotřebuje objektivní systém, neboť objektivní hodnotu posuzuje podle vystupňované a organizované moci.⁶ Tvůrcem hodnot je člověk sám, a stejně tak definic dobra i zla. Co má být obecně prospěšnou hodnotou se stává životem, jinak Nietzsche přenáší veškerou zodpovědnost za tvorbu hodnot na člověka samého. Nietzsche na druhé straně kritizuje i metafyziku, jejíž jednota často neobsáhne proměnlivě světské situace, pro něj to jsou pouze rozmanité formy lží.⁷ Zredukování rozmanitých podob dobra na jedno konečné je bláhová představa starých časů. Nietzsche se pokouší o nabourání metafyzického pohledu na svět a jeho práce dokazují popření dualistického výkladu mezilidských situací a konfrontací. Redukce na absolutní dobro a absolutní zlo ubírá z individuálního tvořivého faktoru člověka. Nejde o to být dobrý, ale vždy se přiklonit k možnosti, která obsahuje více dobra. „Je třeba jen skrovného zamyšlení k tomu, abychom odkryli [...], že něco dobrého musí být vždy myšleno jako "dobré pro něco" a že co je dobré v jednom záměru, bude nutně v mnoha jiných záměrech "zlé", "škodlivé": krátce že každá věc, jíž přikládáme predikát "dobrá", je právě tím označena i za "zlou“.“⁸ Rozum, pravda ani dobro nelze zcela odlišit od jejich

⁴ Rainer Thurnher, Wolfgang Röd, Heindrich Schmidinger, *Filosofie 19. a 20. století III*, přel. M. Petříček, 1. vyd. OIKOYMENH 2009, s. 120.

⁵ Kouba Pavel, *Nietzsche: Filosofická interpretace*, 2. vyd. Praha, OIKOYMENH 2006, s. 77.

⁶ Rainer Thurnher, Wolfgang Röd, Heindrich Schmidinger, *Filosofie 19. a 20. století III*, s. 121.

⁷ Tamtéž, s. 124.

⁸ Kouba Pavel, *Nietzsche: Filosofická interpretace*, s. 78.

protikladů. Morální souzení je jako rozcestí, vydám-li se pokaždé po jedné a té samé cestě, dojdou cíle, ale ztratím možnost prozkoumat, kam vedou další cesty. Tyto cesty se ale v určitém bodu překryjí, a je pouze na mně, budu-li pokračovat po té stejné nebo zkusím druhý pohled na věc. Nárokovat si čas přesahující, věčné morální souzení je absurdní představa. Vývoj je všudypřítomný a společensky nutný.

Pro společenské soužití vyznívá egoistické chování jako překážka. Nietzsche si to nemyslí. Každý z nás je egoista, na sebe myslíme při těch nezákladnějších potřebách pro život, jako je obstarání jídla, ubytování atd. Bytí jedince je egoistické, neboť jedinci vždy půjde o zachování sebe sama. V ego se též funduje chtění být sám sebou. „Pudy, jejichž působení je nazýváno nejsilněji sobecké, jsou sobecké nejméně, např. žádosti jídla, pohlaví, bohatství. Zde se na určité sebe ještě vůbec nemyslí, nýbrž pouze na udržení jednoho exempláře druhu ‚člověk‘.“⁹ Bytostný charakter sebe sama ale vychází z potřeby vnímat sebe jako dějiště veškerého světa. A být sám sebou je též přínosné pro ostatní, jelikož nepřijetí standardizovaných norem zaručuje tvořivé ego podporující celou společnost. Pro Nietzscheho je daleko nebezpečnější odevzdat se altruismu: „Například požadavek naprostého altruismu – se člověk cítí provinile a touží po vykoupení, jež doufá získat od náboženství.“¹⁰ Přílišný morální tlak odklání člověka od světských problémů a vhání do náručí náboženství. Nietzsche, který si cení individuality osobního tvůrčího genia, považuje altruismus za vědomě sebepopření a sebezapření. Takový jedinec nebude nikdy schopen stát se sám sebou, což mu ubírá na vlastním obsahu života. Přílišné zasahování do života jiných nemá charakter uznávané pomoci, ale tyranství. Nejhlubší vztah k druhým je svým způsobem také sobecký a egoistický. Skrze lásku jsme nejvíce sami sebou. Abychom mohli cokoli dát, musíme napřed vlastnit nějaký vztah k sobě. Vzdám-li se něčeho, dělám to já, protože chci. Práce pro druhé ovšem neomezuje lidské ego, neboť v altruistické ztotožnění se rýsují možnosti tvorby. Nietzsche zde nechce dosadit absolutní příklonění se na jednu ze stran egoismu nebo altruismu, chce jen dát důraz na prospěšnost života, která se ukáže až při vzájemné asimilaci těchto dvou proudů. Kouba postřehl: „altruistické ztotožnění s nimi je nezbytným východiskem vlastní tvorby a jakékoli komunikace, leč může být, jak Nietzsche zdůrazňuje, i útočištěm na útěku před sebou samým.“¹¹ Z předchozího líčení Nietzsche považuje striktní morálku za škodlivý

⁹ Tamtéž, s. 79.

¹⁰ Rainer Thurnher, Wolfgang Röd, Heindrich Schmidinger, *Filosofie 19. a 20. století III*, s. 120.

¹¹ Kouba Pavel, *Nietzsche: Filosofická interpretace*, s. 81.

element, který svou strnulostí a necitlivostí vytváří další škody. „Škodlivost ‚ctností‘ a užitečnost ‚nectností‘ nebyla ještě nikdy spatřena v celé šíři. Bez bázně a žádosti, co by byl člověk.“¹² Co jí však neupírá, je její snaha dát životu cíl a smysl. Proložení dvou proudů vytvoří nový tok, ze kterého lze lépe čerpat náhledy na řešení různých situací. Pomocí dialektiky, do které vstupují dvě protichůdné teze, vyplyne vždy již nějaké řešení, které se podrobilo řádné kritice.

1.1 Dvojí morálka

Nyní je podstatné pro náš následný výzkum poukázat na zažitý křesťanský výklad morálky, oproti kterému Nietzsche nastiňuje možnost výběru morálky, která bude více prospěšná pro život. Dnes morálka představuje neodmyslitelný požadavek společnosti. Stal se z ní zvyk a obyčej, ve kterém jde o mravní dobro. Podmínkou souladu s mravem je poslušnost, ve které je člověk nepoctivý k sobě samému, úmyslně se omezuje a nechává ego chřádnout. „Jelikož je dobro v zásadě poslušností vůči mravu nebo uloženému zákonu, je pro Nietzscheho morální požadavek, aby byli všichni dobří, tj. mravně spořádaní, neklamným příznakem úpadku a ohrožení života.“¹³ Poslušnost též představuje určitou formu zbabělosti a lenosti cokoliv vytvářet ve svém vlastním zájmu. Dobrý člověk dle dosavadní morálky zatratí sílu svého rozumu na úkor stádnosti a podvolí se standardům společnosti. Zcela opomíjí moudrost jako zdroj možného nabourání přesvědčení, a snižuje hodnotu rozumu v zájmu poslušnosti. “Bezstarostné, výsměšné, násilné – takové chce moudrost nás: je to žena a ta miluje jen válečníka.“¹⁴ Takový zlý člověk u Nietzscheho představuje zdroj svévole, nepředvídatelnosti, individuality, svobody. Nietzsche nechce vyzdvihovat zlo jakožto jediný zdroj změny, přeje si jen narušit přesvědčení o objektivním zakotvení univerzální morálky ve světě.

Oproti křesťanské tradiční morálce staví svůj koncept morálky panské neboli vysoké. V post křesťanské tradicí vidí Nietzsche znaky stádnosti, tedy zbabělosti a poslušnosti. Proti otrocké morálce staví autor *Genealogie morálky* panskou morálku, která si klade za cíl narušit daný morální imperativ. Vznešený člověk je vždy nepředvídatelný a tvořivý, nepotřebuje jistotu morálních zákonů, neboť to považuje za slabost. Pro Nietzscheho je

¹² Tamtéž, s. 83.

¹³ Tamtéž, s. 84.

¹⁴ Nietzsche Friedrich, *Genealogie morálky*, s. 84.

pozitivní jednání založené na stupňování moci a negativní na jejím umenšování.¹⁵ Člověk sám je zdroj morálky, nikoliv božstvo či zákony. A ačkoliv morálka působí jen jako lidské vodítko, má dalekosáhlejší význam, když světu propůjčuje hloubku a především význam. Člověk se ve světě, kterému nerozumí, cítí bezradně, proto potřebuje i vymyšlený konstrukt, který ho vyvede z nesmyslnosti. V zájmu zachování duchovní vyrovnanosti je člověk ochoten potlačit žádosti života ve jménu askeze. V askezi se ale nachází i vina, životu dlužíme za jeho prožití vše, co jsem kdy byli. Askeze přináší stín viny, který ale lze snést, protože má smysl. Rozumový tvor se tak chrání před zoufalstvím z nesmyslnosti světa: „člověk chce raději nic než vůbec nechtít.“¹⁶ Kouba ještě dodává dovětek: „Právě to je pro Nietzscheho ryzí dobro a pravda jiného života.“¹⁷

Původ dvojí morálky vidí Nietzsche již v předantické době, kde vyrůstala především morálka panská. Tam byly dobré věci věcmi pozitivními. Cítit se vznešeně, mocně, šťastně a krásně jsou cíle, kterých dosahovali jen ti, kteří měli moc vládnout a přikazovat. Silní prosazovali hodnoty na základě moci, poraženým se zase hodil morální princip založený na resentimentu. Nietzsche ve své polemice o prostředcích, které se zasadily o vzestup křesťanství, napsal: „týmiž prostředky jako každé jiné vítězství: násilím, lží, pomluvou, nespravedlností.“¹⁸ Jsou-li povýšeny zákony na morální normy, stává se z nich stádní mentalita. „Ctnosti jsou stejně nebezpečné jako neřesti, necháme-li se jimi ovládat zvnějšku jako autoritou a zákonem.“¹⁹ Otročská morálka se zakládá na duchovní lenosti, její nejednoznačnost dovoluje každému chválit i hanět. Má tedy i negativní prvky. Možnost duchovní zakrnělosti se dá zvrátit, pokud budeme nepřátelé i pro věci, které milujeme. „Je daleko příjemnější urážet a později prosit o odpuštění...člověk projeví moc a poté dobrý charakter.“²⁰ Nebát se postavit i nejprokázanějším faktům je znak silných a celistvých osob.

V lepším člověku vyrůstá jak jeho morální dobro, tak jeho zlo. Chce-li být člověk větší, nutně v něm musí vyrůst i jeho negativní stránka. „Je to jako se stromem: čím víc chce vzhůru do výšky a jasu, tím silněji se derou jeho kořeny opačným směrem: dovnitř, dolů, do temna, hloubky, šířky – do ‚zla‘ jak se říká.“²¹ Tuto tezi Nietzsche zmiňuje ve své

¹⁵ Rainer Thurnher, Wolfgang Röd, Heindrich Schmidinger, *Filosofie 19. a 20. století III*, s. 126.

¹⁶ Kouba Pavel, *Nietzsche: Filosofická interpretace*, s. 88.

¹⁷ Tamtéž, s. 89.

¹⁸ Tamtéž, s. 89.

¹⁹ Tamtéž, s. 90.

²⁰ Nietzsche Friedrich, *Lidské, příliš lidské*, přel. V. Koubová, 2.vyd. Praha, OIKOMENH 2018, s. 185.

²¹ Kouba Pavel, *Nietzsche: Filosofická interpretace*, s. 92.

nedokončené pozůstalosti. Nietzsche považuje špatné vlastnosti za nositele energie.²² Snaha morálky odstranit veškerou negativnost je jen důkazem slabosti svěst souboj za účelem přeměnit zlo v sílu. Panská morálka na druhé straně klade důraz na sílu člověka, který je schopen přitakat sám sobě. V zmíněném souboji platí pravidla jako v kterémkoliv jiném střetu. Nejde tu o poražení protivníka a jeho zničení, ale o jeho úctu. Silný vyrůstá z přesvědčení, že i protivník vyžaduje důstojnost a musí se nejprve uznat, aby mohl být řádně přemožen. Musíme zlo pochopit a přijmout jeho hodnotu, jakkoliv se nám to přičí. Jenom z výsledné konfrontace vyrůstá hybná síla jako poslední určovatel individuálních hodnot. Vznešený se bude vždy rozhodovat sám, jeho síla je zakořeněná ve vztahu k rozhodování. V panské morálce vystupuje jako poslední určovatel hodnot. „Nechceme své sklony a averze přetírat barvami morálky [...]; přiznejme i tomu, co v sobě a mimo sebe musíme přemáhat, jeho právo.“²³

Morálka sice přináší světu vzdálený smysl, na druhé straně však odvádí pozornost od reality a na piedestal staví žádoucnost toho, co se hodí, ne co je. Hrozí tu nebezpečí idealismu. Svět není takový, jak by měl být. Jeho šedivá struktura míchá s barvami morálky a realita je často diametrálně odlišná od představ. Nietzsche poznamenal: „Co některá doba pociťuje jako zlo, je obvykle nečasovým dozníváním toho, co bylo kdysi pociťováno jako dobro.“²⁴ Jedinec osvobozený panskou morálkou se tak stává pánem ctností i nectností. Jeho individuální, tvůrčí, ale především osobní přístup zapaluje lucernu, díky níž prohlédne šedivým závojem a nastaví hodnoty prospěšné pro život. Nietzsche shledává jakožto největšího nepřítele morálky právě její kazatele, ti netvoří, nepřemýšlí nad významy morálky, jen bezduše hlásají, co někde slyšeli. Zbavují tak ctnost půvabu, degradují její ryzost.

Důvod, proč Nietzsche předkládá panskou morálku, se skrývá v ryzosti prosadit život pro sebe samý. Tato morálka není dokonalá, chybí jí právě ta půlka, kterou nabízí morálka otrocká. Nietzsche chce předat moc do rukou člověka, který bude mít dostatek morálního uvědomění, aby nepůsobil škody. Člověk spoléhající na otrockou morálku si nikdy nezašpiní ruce. Řídí se striktně poddajnými pudy a v zájmu bezpečí obětuje svou lidskou tvořivost. Nietzsche chce dosadit člověka jako tvůrce pravidel zodpovědného sám sobě.

²² Tamtéž, s. 92.

²³ Tamtéž, s. 93.

²⁴ F. Nietzsche, Mimo dobro a zlo. Předehra k filosofii budoucnosti, přel. V. Koubová. Praha, Aurora, 1996. s. 96.

1.3 Důraz na život

Panská morálka nemá tu moc určovat etický směr společnosti, je ve svém základu stejně zúžená na poloviční výpověď o situaci jako morálka otrocká. Nietzsche si nemyslel, že nastavením původního kurzu morálky dojde k rozřešení etických problémů. „Panská morálka není nejlepší, ale je potřeba proti té otrocké.“²⁵ Musí vytvářet protipól, ze kterého lze čerpat opačná přesvědčení. To nás vede k přesvědčení, že se obě morálky překrývají. Nestojí na opačných stranách břehu, ale společně se musí vlévat do proudu.

Původní morálka měla status prostředku, který vedl k vyzdvihování lidskosti, zejména s důrazem na společenské soužití. Průběhem času tento přístup vymizel a z morálky se stala pouhá účelnost. Její absolutní povaha již nedovolovala ji využívat ke zlidštění, ale zlidštění bralo podobu morálky. Tento proces byl významný především ve středověku. Nepoužíváme morálku ke svým cílům, naším cílem je morálka sama. Morálka je dnes neoddělitelná od společnosti. Proto Nietzscheho snahou není morálku zničit a začít od začátku, ale chce nastínit negativní stránky morálky a rovnou nabídnout protiváhu. My chceme být dědici morálky, ovšem takové, na kterou můžeme být hrdí. Chceme morálku a potřebujeme ji.

Nietzsche se chce zasadit o implementaci vysoké morálky, abychom mohli být hrdí, že jsme lidé. Chce dát důraz na vysoké lidské vlastnosti jako je síla a moc, které bude regulovat právě nová morálka. Nechce je zatratit jako ta dosavadní. Nietzsche může být označován jako imoralista, ale to není jádrem jeho filosofie. Kouba postřehl: „V rozvinuté formě proto imoralismus zdaleka není jen popěračskou ne-morálkou, přerůstá v nezávislý a pozitivní princip hodnocení, stává se rovněž "morálkou".“²⁶ Kdo chce být totiž imoralista, musí vědět, co to morálka je. Ale když uznáme hodnotu morálky, což opovrhovač nedokáže, stáváme se pozitivně motivovaní amoralisté s cílem ne zdiskreditovat, ale naopak posílit morálku. Imoralismus je takto vystupňovaná morální vůle. Nietzsche si k obhajobě této teze půjčuje úryvek z Lukášova Evangelia: "Človče, víš-li, co činíš, jsi blahoslavený; nevíš-li, jsi prokletý a přestupník Zákona".²⁷ Poznání se stalo hnací hřídelí. Člověk musí mít vůli projevit v sobě hodnotícího člověka, jenž bude vědět, co činí. Bude to činit radostně, protože pánem, kterému se zodpovídá, je on sám. Pozná svět, který není dokonalý, a pokusí se ho vylepšit.

²⁵ Kouba Pavel, Nietzsche: Filosofická interpretace, s. 96.

²⁶ Tamtéž, s. 85.

²⁷ Tamtéž, s. 97.

Uchopit morálku jednou větou zákona je podle Nietzscheho nedosažitelný cíl. Tyto věty nevypovídají nic o morálce, ale spíše poukážou na interpretaci morálky člověka, který vynesl poučku. Nietzscheho uchopení vzniku tvůrce spočívá na slitině tolika malých lidských pudů, že výsledný ‚kov‘ je sice ušlechtilý, ale nikoliv čistý, je sestaven ze zamotané spleti rozličných pudů.²⁸ Je Kantův Kategorický imperativ slovně uchopená morální nutnost nebo je to spíše explicitní výpověď autora k tématu? Dle Nietzscheho se jedná o lidský přístup k úvaze, která tím ztrácí jedinečnost poslední autority, tedy nás samých, rozhodovat o životě. Obecné uchopování skýtá problém poslušnosti převzít s díkem vše, co je nám dáno, a nepřemýšlet na tím. Naopak panská morálka osvětluje individuální přístup, kde nejsme odkázaní na lidi okolo, a naše individuálnost musí tvořit sama za sebe. Co nás zajímá je samotná povaha napětí, kterou musíme vždy směřovat k životu. Určit nějakou výpověď jako nejlepší je cílené omezování. Při vybírání postoje hledáme vhodnost pro situaci, která posílí život.

Život je u Nietzscheho bytí ve světě neuchopitelném jednou celkovou perspektivou.²⁹ Základním požadavkem pro život se stává umělecké vidění, tvořivé a individuální. Nietzsche si velmi zakládal na umění, zejména na hudbě: „Hudba je vlastní ideou světa, drama jen odleskem té ideje, jen její ojedinělou stmohrou... Necht' si postavu sebe viditelněji posouváme, ožívujeme, z nitra osvětlujeme: zůstává přec pouhým jevem, od něhož nevede most do pravé reality, do srdce světa. Z tohoto srdce však promlouvá hudba.“³⁰ V umění se stává život nejprůhlednější, život ale není podřízen umění. Co je však u umění zásadní, je výsledná dynamika, ze které vystupují kontrasty života. Neboť souzení založené na etickém základu se podílí na aktu tvorby samé, je nezbytnou složkou. Stává se povinnou možností tvorby.³¹ Hodnoty vzrůstající z tvorby jsou podle Nietzscheho výsledkem soudu vkusu. Estetickými soudy se zabýval i Kant, pro kterého byla otázkou vkusu souhra dvou zvláštností. „Určuje svůj předmět ... s nárokem na souhlas každého, jako kdyby byl objektivní a zároveň není určitelný žádnými argumenty, jako kdyby byl pouze subjektivní.“³² Nietzscheho umělec takto pociťuje obecnou povinnost a nutnost svého díla, avšak bude vycházet z múzy, kterou poskytuje svět a jeho individuální síla k tvorbě. Kouba také nastiňuje zajímavé porovnání Nietzscheho

²⁸ Nietzsche Friedrich, *Lidské, příliš lidské*, s. 154.

²⁹ Kouba Pavel, *Nietzsche: Filosofická interpretace*, s. 99.

³⁰ Nietzsche Friedrich, *Zrození tragédie z ducha hudby*, přel. Luboš Ptáček, Praha, GRYP 1993, s. 71.

³¹ Kouba Pavel, *Nietzsche: Filosofická interpretace*, s. 101.

³² Tamtéž, s. 100.

vzhledem ke Kantovi, kde Nietzscheho interpretaci soudnosti připodobňuje právě zmíněnému Kantovi, který zakládá soudnost na souladu obrazotvornosti, tedy nazírání a rozvažování, které lze chápat jako představu jednoty.³³ Důraz je tu kladen především na oživení témat, pro která musí mít umělec cit, bez něho není umění. Hodnoty takto vzniklé mají základ ve vkusu, který ale nesmí usnout na vavřínech a musí být stále kultivován.

Významový zvrat nastane tehdy, dojde-li k změně poměru působících sil. Každá situace vyžaduje jiný přístup, i když jsou některé elementy stejné. Nietzscheho smysl pro situačnost mu dovoluje nahlížet na problém z více pohledů zároveň. Síla jedné pozice je určována silou té druhé. Výsledná ctnost: „musí tedy, v ideálu filosofa, patřit do pojmu ‚velikost‘ právě síla vůle, tvrdost a odhodlanost k dlouhodobým rozhodnutím; a to stejným právem, jako byly opačná nauka a ideál hloupé, odříkavé, pokorné, nesobecké lidskosti přiměřené opačnému věku.“³⁴ V pomyslné gladiátorské aréně je jeden argument silný jenom tak, jako ten odporující. Jednoznačný výměr dobroty, mírnosti či soucitu Nietzsche neshledává jako absolutně dobrý. Tyto vlastnosti představují hodnotu jenom tam, kde nepramení ze slabosti jednajícího. Nietzsche napsal: „Všeho zlého se od tebe naději: proto na tobě požaduji dobrého. Věřu, často jsem se smál slabochům, kteří si namlouvají, že jsou dobří, protože mají slabé hnáty.“³⁵ Proto Nietzscheho optika života nedovoluje přimknout se k jakékoliv hodnotě s konečnou platností. Zde trvá na diferencovanější odpovědnosti vůči životu. Život zde sám nepředstavuje hodnotu, ale je možností hodnocení.

Nietzsche hledá nemorální hlediska ne za účelem znehodnocení morálky, nýbrž se snaží nalézt protiváhu morálce. V jeho optice života se střetávají jak postoje morální, tak postoje nemorální. Optika života nepředstavuje morální celek, spíše se jedná o Nietzscheho válečníka proti morálce, aby z jejich střetu vyšly vítězně pouze ty myšlenky, které v boji obstály.

1.4 Svět morálních hodnot

Morálka je v mnoha hlediscích nevyhraněná a ponechána subjektivnímu uchopení. A i přes to vychovala nespočet generací. Převod veškeré morálky na svazující poslušnost

³³ Tamtéž, s. 101.

³⁴ Nietzsche Friedrich, Mimo dobro a zlo. Předehra k filosofii budoucnosti, s. 212.

³⁵ Nietzsche Friedrich, Tak pravil Zarathustra, s. 115.

vyžadující charakter je od Nietzscheho křivda. Morálku lze chápat jako tvůrčí projev autonomie a svobody. Naše poslušnost nám zaručuje spolupráci, pomocí které spolutvoříme na společenských projektech, aniž bychom se vzdalovali sociálnímu výkladu. Klasická morálka proto nezastává extremistický krajní pohled mezi morálkou a dekadencí. Lidské činy taky nejsou jen extrémně dobré nebo extrémně zlé, nachází se vždy v přiděleném prostoru, vztaženém k situaci. Nietzscheho výklad zní: „morální soudy jsou vytrženy ze své podmíněnosti, v níž vyrostly a v níž jedině mají smysl ...), a jsouce zdánlivě sublimovány – jsou zbaveny přirozenosti. Velké pojmy ‚dobrý‘, ‚spravedlivý‘ jsou odděleny od předpokladů, k nimž patří: a jako osvobozené ‚ideje‘ se stávají předmětem dialektiky. Hledá se za nimi pravda, jsou chápány jako entity nebo jako známky entit: lidé si vymýšlejí svět, kam patří, odkud pocházejí...“³⁶ Tím, že hodnoty oddělíme od předpokladu, nevědomě činíme z hodnot pouhý předmět dialektiky. Nietzscheho důraz se chce protnout s myšlenkou člověka jakožto vlastního boha, který tento svět tvoří, není závislý na transcendentní božské síle a je svým vlastním pánem. Je v tomto světě.

Naše jednání by měla vždy být výsledkem vnitřní polemiky, zda je daný čin vhodný či nikoliv. Nelze zakládat veškerá naše rozhodnutí jako vztažená k čisté morálce. Výklad světa v morálním světle bude vždy vzdálen morálnímu jednání jako takovému. Buď jednáme příliš obětavě nebo se podvolujeme sobecké svévoli. Kouba doplňuje: „buď uznáváš, že se dá rozlišovat mezi správným a nesprávným jednáním, a pak je morální výklad světa pravdivý, dobro samo existuje, nebo morální výklad světa neplatí, a pak je jakékoli rozhodování nepodložené a člověk vydán chaosu a svévoli.“³⁷ Nepromyšlený názor pouze vede k nedocenění protipólu a ztrátě hodnot. Morální jednání absolutně dobré musí nutně potlačit jiné působící aspekty, které nemusí být nutně neúčinné. Tato „ideálnost“ bývá pak zpravidla destruktivní. Jak tedy podle Nietzscheho je možné morálně jednat? Vždy s ohledem k situaci, která je podložena morálním jednáním pro dobro samé. Jednání se však může odloučit od morálky, je-li v ohrožení život. Dobro však musí zůstat. „Žijeme (a zde ovšem vsunuje slůvko: také) díky nemorálnosti.“³⁸

Skutečnost se může často v morálním hledisku jevit jako roztržená, neucelená. Problém tkví v dobru samém, které při koncipování rozdílů spojuje svou nevyhraněností protiklady a samotné nenabízí odpověď. Proto když nejsme schopni najít absolutní a

³⁶ Kouba Pavel, Nietzsche: Filosofická interpretace, s. 109.

³⁷ Tamtéž, s. 117.

³⁸ Tamtéž, s. 109.

obecná pravidla, je třeba naši morálku přizpůsobit. K tomuto účelu využíváme schopnost soudnosti, pomocí které získáváme instinktivní pohled na situaci celku. Takto nacházíme podstatu hodnot samých. Pravá ctnost bude vždy dokonalá, nemusí se nikdy dokazovat. Tím, že hodnoty založíme na morálním výkladu a ne na jednání, ztrácí morální výklad světa své fundující elementy. Člověk morálně jednající dělá, co musí, a zároveň co chce. Je to tvořivý genius s citem pro estetiku. Nietzsche tezi zaznamenal takto: „Posloucháme svůj vkus a nazýváme to nejvznešenějšími slovy jako povinnost a ctnost a obět.“³⁹ Přílišná zaměřenost zbavuje ctnost přesvědčivosti. Morální bude tedy ten, kdo si je vědom své nedokonalosti a nehodnosti.

Morální člověk je nadřazen jistotě svého obecného rozhodnutí, neboť při vědomém úsilí o ctnost nám na mysl vyplyne vlastní nedokonalost. To nám dává účel se zlepšit. Morálka nás tak uvádí do světa, který má smysl. Morálka zbavuje svět nebezpečného charakteru neznáma. Nietzsche, kritik morálky, však dokázal ocenit dobro, které přinesla: „Kolik jen potěšení morálka působí!... Toto životní kouzlo by se vytratilo, kdyby převládla víra v naprostou nezodpovědnost.“⁴⁰ A i ztracení metafyziky nás okrádá o hledání cest vznešenějších, než jsou tady na zemi. Nejširší okruh rozhodnutí vniká při vystoupení z jednostranných požadavků. Nietzscheho přístup k morálce a jeho filosofie nejsou pouhé relativismy nebo negace. Zde se rýsuje zcela nový přístup, který vyplývá z nevyhraněnosti světa jeho možných interpretací. Kouba napsal: “Těžko bychom proměnlivé silokřivky dvoj-značného světa, v němž všechny pojmy týkající se celku (včetně morálky i nemorálky, smyslu i nesmyslu) mohou podle situace nabývat proměnných hodnot, hledali přílehavější slovo: tento svět má enigmatický charakter.“⁴¹

³⁹ Tamtéž, s. 113.

⁴⁰ Nietzsche Friedrich, *Lidské, příliš lidské*, s. 64.

⁴¹ Kouba Pavel, *Nietzsche: Filosofická interpretace*, s. 118.

2. Výklad pojmu viny v *Genealogii morálky*

2.1 Historická výstavba pocitu viny v druhé části *Genealogie morálky*

K uchopení pojmu viny musíme nejprve určit, kde se funduje. Odpověď je samozřejmě v nás, v naší mysli, ve vědomí. Abychom byli schopni pociťovat vinu, musíme si pamatovat způsobenou křivdu. K tomuto účelu máme paměť. Paměť je to, co nás pronásleduje a nedovolí nám dosáhnout vnitřního klidu. Jako protipól a též jakousi zbraň proti tomuto Nietzsche uvádí zapomnětlivost.⁴² Sladké zapomnění našeho skutku, který šel proti morálním, a i vnitřním hodnotám toho, kdo je vykonal. Zatímco paměť nám dovoluje se učit, zároveň nás pronásleduje a může nás zcela náhodně kdykoliv odzbrojit vzpomínkou na ne zcela správné rozhodnutí. Stejně tak zapomnětlivost nás okrádá o naučené zkušenosti, ale zároveň poskytuje radost, štěstí a naději.

Tím, jak se v určitých situacích zachováme, většinou vycházíme z naučené zkušenosti, ze zmíněné paměti. Tato pravidelnost, ke které se naše osobnost většinou uchýlí, nás dovede k další podmínce pocitu viny, a to termínu zodpovědnosti.⁴³ Ve společnosti je od nás vyžadován určitý typ chování. Typ chování, který Nietzsche chápe jako „moc za sebe ručit-s hrdostí, a proto si také moci přitakat...“⁴⁴ Tímto krokem se nevědomky omezíme v tvorbě a jsme i v různorodé společnosti jednotvární a pravidelní, uzavření do sebe. May doplňuje: „Pragmatickým imperativem zajišťuje výhody společnosti tím, že se společnost stane jemnou a vypočitatelnou.“⁴⁵ Jsme zcela odevzdáni právě jednomu morálnímu systému a ostatní odepisujeme jako pro nás vyložené škodlivé, které by mohly zničit integritu společnosti.

Ale co je nejdůležitější, jsme předvídatelní. Máme předepsaný systém, který musíme za každou cenu dodržovat. Úkolem morálky je zde vytvořit z člověka suverénní individuum zodpovídající zcela za sebe.⁴⁶ Samostatnost nás má vyvést z pomocné ruky morálních hodnot a vytvořit unikátní bytost, které není potřeba říkat, co má dělat. Ta to musí vědět.

Za účelem dosáhnutí předchozích hodnot člověk slibuje. K tomu je zapotřebí u člověka předpoklad moci, že právě on je schopen, má tu možnost splnit, co slíbil, a též

⁴² Nietzsche Friedrich, *Genealogie morálky*, s. 45.

⁴³ Tamtéž, s. 48.

⁴⁴ Tamtéž, s. 48.

⁴⁵ May Simon, *Nietzsche's Ethics and his War on "Morality"*, s. 60.

⁴⁶ Nietzsche Friedrich, *Genealogie morálky*, s. 47.

svobodnou vůli, aby věděl, že skutek chce vykonat. Slibující tedy musí být zodpovědný. Člověk si tak skrze svou důvěryhodnost „zaslouží“⁴⁷ zodpovědnost. Zodpovědnost s sebou přináší hodnotové měřítko, skrz které se opačná pozice buďto ocení nebo zhanobí.⁴⁸ Vždyť zodpovědnost je těžce zasloužené privilegium, které značí, že člověk má kontrolu sám nad sebou. A jak člověk nazve tento dominantní instinkt schopnosti zodpovídat za sebe? Bude mu říkat svědomí.⁴⁹

Touto cestou jsme došli až ke kolébce viny, a to svědomí.⁵⁰ Jak je výše uvedeno, paměť je důležitou složkou svědomí, ve kterém se nachází vina. A jak lze neefektivněji zajistit, aby paměť uchovala důležité momenty? Musíme to tam vypálit, musí nás to určitým stylem poznamenat a narušit integritu nás samých, aby to mělo předpokládaný efekt. Jenom to, co nepřestává bolet, si člověk pamatuje.⁵¹ Bolest tu zastává roli mnemotechnické pomůcky, pomocí které se učíme. Ale člověk rád koná, rád dělá nové věci, rád se vyvíjí. Co je tedy potom příčinou té bolesti? Vědomé porušení svého morálního kodexu. Špatné svědomí tak vzniká jako prohřešek vůči standardizovaným normám společnosti. Tyto normy jsou založeny na morálce, jejich role je ve společnosti udržovat schopnost spolupráce. Člověk se však nedokáže vymanit z citů, které pak mají vliv na jeho racionalitu. Ale co když člověk znehodnotí morálku v zajmu svého momentálního cítění? Co když člověk neudrží svou druhou, nerozumovou stránku a provede akt vybočující z pojetí morálky? Člověk se tak proviní vůči morálce a stane se dlužníkem. Společnosti dluží za to, že je vnímán jako člen dané skupiny, a tudíž porušením morálních pravidel se stává dlužníkem a společnost se stává věřitelem. Společnost půjčuje a člověk bere a pokouší se svůj morální dluh splácet. Tím se dluh prohlubuje na úroveň morální a společenskou. Člověk je tak větším dlužníkem. „Za pomoci takových obrazů a dějů podrží člověk nakonec v paměti těch pět šest ‚neučiním‘, s ohledem, na něž dal svůj slib, aby mohl užívat výhod společnosti – a vskutku.“⁵² Člověk přijme systém, kterému sám nevěří, jen aby nebyl vyhoštěn ze společnosti. Na tom není nic špatného, pokud systém není vystaven tak, aby zabraňoval vládě rozumu nad prospěšností uzavřené společnosti.

⁴⁷ Tamtéž, s. 47.

⁴⁸ Tamtéž, s. 47.

⁴⁹ Tamtéž, s. 48.

⁵⁰ Tamtéž, s. 48.

⁵¹ Tamtéž, s. 48.

⁵² Tamtéž, s. 50.

Trest přichází ruku v ruce s dluhem. Trest se stává odplatou za porušení slibu a ztracení důvěry a zodpovědnosti. Moderní pojetí trestu prohlašuje, že zločinec zaslouží trest, protože mu svobodná vůle dovoluje konat i jinak.⁵³ V dřívějších dobách, alespoň podle Nietzscheho, byl trest uvalen jako náprava za poškození majetku. Prostřednictvím „potrestání“ dlužníka se věřitel podílí na panském právu,⁵⁴ což mu poskytuje blaho. Trest zkrátka sloužil jako náhrada za utrženou křivdu a nedodržení závazků. A netrestá jenom jedinec jiného jedince, ale i celá společnost. Využíváme výhod společnosti a podle toho se musíme chovat. Pokud dlužník, takový zločinec, porušuje svůj závazek, dává na oplátku za svěřenou důvěru něco, co vlastní, třeba tělo.“ Kolik krve a děsu je na dně všech ‚dobrých věcí‘.“⁵⁵ Náhrada poškození majetku v podobě fyzické trýzně byla v minulosti velmi jasně systematizovaná. Např. za krádež bylo uříznutí ruky, za menší prohřešky třeba zbičování a za vraždu byl člověk rovnou popraven. Je velice pozoruhodné, že tento systém jednoty trestu našel univerzální půdu. Za určitý zločin určitý trest. Nietzsche píše: „Hodnota trestu prý spočívá v tom, že vyvolá ve viníkovi pocit viny; v potrestání... výčitky svědomí“.⁵⁶

Niterní pocit viny se u člověka začal rýsovat již v kmenovém uspořádání společnosti. Leiter poukazuje: „Moralizovat pojem ‚dluh‘ znamená právě proměnit jej ve ‚vinu‘: pokud by tomu tak nebylo, pak by ateismus vyloučil ‚Pocit viny.‘ Ateismus však může eliminovat pouze pocit ‚Zadluženosti‘ (ne vinu) vůči bohům, protože ve skutečnosti jde o koncept ‚Dluhu‘, který byl ‚moralizován‘ způsobem, díky kterému je nezranitelný ateismus.“⁵⁷ Primitivní člověk tak pouze odhadoval, že svým původem dluží Bohu nejen za svou existenci, ale i za to, že se ho třeba nerozhodne zničit bleskem. „...zde se nalézá i sám původ bohů: mají tedy původ ve strachu.“⁵⁸ Takto lidstvo zdědilo vědomí dluhu a od rodové šlechty zdědilo pojmy dobrý a zlý.⁵⁹ Člověk tak cítit potřebu dluh vyrovnat. Ona vůle k sebetržni je v posledku to, co z nás spojuje, dělá nás stádem.⁶⁰

⁵³ Tamtéž, s. 51.

⁵⁴ Tamtéž, s. 52.

⁵⁵ Tamtéž, s. 50.

⁵⁶ Tamtéž, s. 68.

⁵⁷ Leiter Brian, Nietzsche on Morality, 1. vyd. Londýn, Taylor and Francis e-Library 2005

⁵⁸ Tamtéž, s. 76.

⁵⁹ Tamtéž, s. 76.

⁶⁰ Tamtéž, s. 78.

2.2 Přijetí askeze jakožto přiznání viny

Ve třetí knize *Genealogie morálky* Nietzsche uvádí asketické ideály jakožto převrácení života, jeho popírání. Člověk si v askezi připadá až příliš dobrý pro tento svět.⁶¹ Při meditaci nad smyslem života se člověk nemůže ubránit myšlence, že veškeré jeho snažení přijde se smrtí vniveč. Za tímto účelem se člověk snaží najít nějaký smysl života. Askezi chápe Nietzsche jako hodnocení bytí, které však zachovává jeho nositele v bludném kruhu.⁶² Askeze se tak stává vnitřním rozparem, který je veden resentimentem.⁶³ Nietzsche oceňuje asketický přesah, který dodává životu smysl, avšak znehodnocuje život jako takový. „Triumf právě v poslední agonii.“⁶⁴ A to představuje pro Nietzscheho nebezpečí světa. Nejsou to na poli morálním právě ti, kteří představují zlovolnou vůli, ale jsou to právě kněží. Ve své honbě za mocí jsou vedeni rukou pomsty a svou snahou jen podřívají autoritu života mezi lidmi.⁶⁵

Takto vidí Nietzsche kazatele askeze, jako slabého a nemocného. Považují se za lékaře, ale ve svém údělu jen zneužívají morálku ke svému prospěchu. Jsou sami nemocní. K prosazení své vůle využívají resentimentu, převrácení hodnot. Nad svými posluchači získávají moc prostřednictvím špatného svědomí, které vede k vině. A tak hledá člověk příčinu utrpení, nějaké své provinění.⁶⁶ „Někdo musí být vinen tím, že jsem na tom špatně.“⁶⁷ Asketičtí kněží využívají viny, aby své oběti nechali prohledat útroby svých vzpomínek. Zde nacházejí bezvýchodnost své situace na zemi, narážejí zde na nesmyslnost bytí a hledají důvody svého provinění. Kněží pak nabízí jednoduchou odpověď: „Jedině ty jsi sama sebou vina.“⁶⁸ Z viny se stává paradoxní tyranie. Nietzsche se však nenechá opít rohlíkem: „Že ‚hříšnost‘ není u člověka žádným faktem, nýbrž jen interpretací faktu, totiž fyziologické poruchy-nahlížené z morálně náboženské perspektivy, která pro nás už nemá žádnou závaznost. – Že se někdo *cítí* jako ‚viník‘ či ‚hříšník‘, ještě vůbec nedokazuje, že se tak cítí právem...“⁶⁹ Asketickým ideálem se podle

⁶¹ Tamtéž, s. 84.

⁶² Tamtéž, s. 104.

⁶³ Tamtéž, s. 104.

⁶⁴ Tamtéž, s. 105.

⁶⁵ Tamtéž, s. 109.

⁶⁶ Tamtéž, s. 113.

⁶⁷ Tamtéž, s. 114.

⁶⁸ Tamtéž, s. 114.

⁶⁹ Tamtéž, s. 115.

Nietzscheho nejvíce zavdčíte slabým, neboť silní jsou schopni své zážitky strávit, i když to jsou tuhá sousta.⁷⁰

Problém Nietzsche nachází především v lidské schopnosti řeči. Ta může sloužit k vznešeným účelům. Problém však nastane při přílišném zmoralizování této schopnosti. Asketičtí kněží takto poutali své ovečky. Slibovali, pronášeli skvostné, avšak pro Nietzscheho prohané morální poučky: „...a to pro svou morální nasládlost a faleš, pro svou niternou zženštilost, která si ráda říká ‚idealismus‘ a rozhodně v idealismus věří.“⁷¹ Lež je sama o sobě špatná, když však vzroste z nepoctivosti, její škody jsou daleko horší. Naslouchající člověk tak není schopen činit svá rozhodnutí jinak než lživě a nepoctivě. O tomto stylu mluví spíše Nietzsche jako o prostoduchém venkovském morálním výkladu. Zjednodušení mluvy sice přispívá širší veřejnosti, aby měla tu moc s myšlenkami nakládat. Avšak subjektivnost, s jakou lze řečené teze interpretovat, vede množství lidí někdy i k zcela protichůdným argumentům, které nechávají prázdný prostor, který vyplní jen extremistické názory. Asketičtí kněží tak vykonali jen medvědí službu, která cílenému dobru jen škodí.

Morálka pod vlivem askeze své ovečky nevede, ale jen zotročuje do přílišného zmoralizování vkusu doby. „Asketický ideál ve službách úmyslu vyvolat citový exces.“⁷² Touto větou Nietzsche naráží na metody asketických kněží, kteří vykolejí lidskou duši a nechají ji máčet v hrůze a marnosti znechucení. Kněz tak vypustí smečku divokých psů,⁷³ která má vyburcovat člověka ze smutku, a alespoň na chvíli mu dovolí zapomenou na všudypřítomnou bolest. Cena je však za krátkodobou úlevu příliš vysoká. Když dáme životu smysl, zavrhneme veškeré další přístupy a asketický morální přístup je v tomto ohledu velice striktní. Buďto konáme dobro anebo zlo. Nietzscheho snaha je vedena pokusem sublimace dobrých a zlých činů, askeze však takové překrývání neuznává.

Morálce dlužíme za to, že nám ukázala smysl života, proto když se zachováme nemorálně, pocítujeme vinu, i když je dosažená s dobrým svědomím. Asketičtí kněží takto využívají pocitu viny jako prostředku k dosažení svého myšlení založeném na resentimentu. Tito umělci na poli špatného svědomí dosadili místo termínu viny daleko vznešenější pojem, a to hřích. Nietzsche uvádí hřích takto: „Hřích- neboť tak se nazývá

⁷⁰ Tamtéž, s. 115.

⁷¹ Tamtéž, s. 123.

⁷² Tamtéž, s. 125.

⁷³ Tamtéž, s. 125.

kněžský výklad zvířecího ‚špatného svědomí‘ (krutosti obrácené nazpět), - byl dosud největší událostí v historii nemocné duše...“⁷⁴ Pro kazatele askeze nebylo poté nic snazšího, než světské utrpení označit za chybu lidí a pomocí vsugerované viny uvrtat člověka do morálního systému, který zpochybňuje samotný život.

Jakékoliv utrpení začne člověk chápat jako stav trestu, proto člověk hledá chybu ve své minulosti, cokoliv, čím by se mohl provinit.⁷⁵ Hříšník se tak vždy otočí jedním směrem: „Směřem k vině, jako jediné kauzalitě trýzně.“⁷⁶ Jak uvádí Nietzsche. Asketický kněz nekáže tedy o smyslu života, ale o smyslu utrpení viny a strachu. Vina způsobuje bolest, a tak se utrpení stalo žádoucí, bylo nutné jako smysl pozemského bytí. Nietzsche zaznamenal: „po Zemi už se nerozléhaly protesty proti bolesti, po bolesti už se prahlo.“⁷⁷

To, co vedlo lidi k tak markantnímu potlačování života, byla neschopnost se vysvětlit. Co je však země bez cílů? To samé, co otázka: „proč vůbec člověk?“⁷⁸ Nietzsche tuto bezcílnost označuje termínem nadarmo,⁷⁹ což pro něj znamená i definici asketického ideálu. Člověk byl obklopen mezerou, ve které se nedokázal ospravedlnit. „Proč trpět?“⁸⁰ tázal se člověk. Nebylo to však utrpení samo, co člověk vyžaduje: „neodmítá utrpení o sobě: on je chce, on je sám vyhledává, za předpokladu, že mu někdo ukáže jeho smysl, nějaké „proto“ v utrpení obsažené.“⁸¹ Z bolesti se stal smysl a z viny důvod, proč si ji přát. Bezcílnost lidského života zanechává člověka ve světě jako nahého, zcela odzbrojeného od své žádostivosti. Člověku je milejší chtít nic než nechtít,⁸² což vede Nietzscheho k závěru, že: „všechno utrpení postavil do perspektivy vin... Ale přes to všechno – člověk tím byl zachráněn, měl smysl ...“⁸³ Askeze přivedla do světa lidí nového duševního drába, který udržuje člověka stále v napětí. Nelze ovšem askezi vytknout její pokus vyvést člověka z temné kobky bezradnosti existence a vést smysluplný boj proti nihilismu.

⁷⁴ Tamtéž, s. 126.

⁷⁵ Tamtéž, s. 126.

⁷⁶ Tamtéž, s. 126.

⁷⁷ Tamtéž, s. 127.

⁷⁸ Tamtéž, s. 144.

⁷⁹ Tamtéž, s. 144.

⁸⁰ Tamtéž, s. 144.

⁸¹ Tamtéž, s. 144.

⁸² Tamtéž, s. 144.

⁸³ Tamtéž, s. 144.

3. Dimenze pojmu „viny“ v Nietzscheho spisech a resentment v *Genealogii morálky*

3.1 Vina jako zbraň resentimentu

Člověku nelze upřít, že vnímá vinu jako neodmyslitelnou součást sebe sama. Je mu přirozená. Pojem viny hraje v Nietzscheho *Genealogii morálky* roli duchovního mostu, který nás odkazuje na minulost, která nás dovede až k prvotním civilizacím. V tomto bodě lidských dějin byli ti „dobří“ zároveň ti mocní. Štěstí, moc a sláva se dostala do rukou těm, kteří nějak vládli nad ostatními. Jejich vznešenost vzrůstala ze své vlastní velikosti, nemusela být poměřována k nízkým, aby byla vidět její síla. Nietzsche zapsal: „Urození se totiž cítili jako „šťastní“; nemuseli své štěstí uměle konstruovat z pohledu na své nepřátele, popřípadě si toto štěstí namlouvat či nalhávat...“⁸⁴ Slabost a individuální neschopnost začaly být vnímány jako dobré, tedy morální, až když ublížení nasadili ničivou moc resentimentu. Jedná se o převrácení hodnot, které nevyrůstá z ničeho menšího než z prachobyčejné pomstychtivosti. Nietzsche ve druhé části *Genealogie morálky* naznačil, že zbraní proti vině je zapomnětlivost. To slabí neumí. Nietzsche reaguje: „Neumět brát moc dlouho vážně své nepřátele, své nehody, ba ani své zločiny-toť znak silných celistvých povah.“⁸⁵ Resentiment představuje zadržovanou nenávist, pomstu nemohoucích.⁸⁶

Člověk resentimentu činí opak toho, co člověk vznešený. Ten koncipuje dobro spontánně ze sebe a teprve odtud má představu o špatném. Resentiment převrátil hodnoty. Prvotní společnosti se zakládaly právě na síle a moci. Když však budou mocní všichni, nebude mocný nikdo. Pro člověka je však přirozené chtít alespoň něco. V resentimentu dělají to samé, co mocní, jen s převrácenými hodnotami. Staví na svém společenském postavení a prosazují ty vlastnosti, kterými disponují jako s jedinými správnými. Ale zatímco vznešenost se dokazovat nemusela, moc slabých dokazuje jen provinění mocných. „Požadovat od síly, aby se neprojevovala jako síla, aby nebyla vůlí přemáhat, vůlí porážet, vůlí panovat, žízni po nepřátelích a odporu a triumfech, je stejně pošetilé jako žádat od slabosti, aby se projevovala jako síla.“⁸⁷

⁸⁴ Tamtéž, s. 28.

⁸⁵ Tamtéž, s. 29.

⁸⁶ Tamtéž, s. 28.

⁸⁷ Tamtéž, s. 34.

Resentiment v Nietzscheho očích představuje snahu o převrácení hodnot, když její nositel nemá dost sil k získání moci a je nucen ze své pomstychtivosti pociťovat objekt své nenávisti jako něco bytostně špatného.⁸⁸ Moc, kterou nemá, ho frustruje a pokouší se najít zkratky, jak ji získat. Zatímco prvotní vina vznikala jako dluh k předkům, vina prosazena v resentimentu vzniká z přesvědčení, že by se vznešený člověk měl cítit vinen za své postavení, kterého celé masy nikdy nedosáhnou. Pro Nietzscheho je resentiment bytostně negativní: „Tito nositelé tíživých a mstivých instinktů... - představují úpadek lidstva.“⁸⁹ Tento resentiment sice dovoluje pohled na věc z druhé strany, jak to Nietzsche sám dělá. Ovšem jeho extrémní krajnost potlačuje zase pro život přirozené charaktery. Kouba doplňuje: „Vidí je vyrůstat z nenávisti k situačním hodnotám, s nimiž se ztotožňují silní. Za nepodmíněností této negace se přitom neskrývá jen vůle obstát: morálka slabých chce zvítězit. Protože nemůže prosazovat své hodnoty na základě dané moci, snaží se na základě absolutně uložených hodnot získat moc.“⁹⁰

3.2 Skrze aforismy k ucelené výpovědi

Kniha *Lidské, příliš lidské* sestává ze sbírky aforismů, ve kterých se značí Nietzscheho smysl pro ambivalentní pohled na věc. Každá situace a každé přesvědčení si zaslouží, aby byly podrobeny kritice, která ukáže, jak daný argument obstojí proti svému opaku. A čím bystřejší mysl, tím jsou argumenty větší, vytváří se z nich Goliáši, kteří v boji s Davidem buď obstojí nebo zaniknou. Sílu a hodnotu argumentu dodává právě velikost protivníka. A vždy tu musí být vítěz. Nevyhraněnost působí jen škody. Musíme se stát proroky: „Dvacet let pracoval na tom, aby své současníky o sobě přesvědčil – konečně se mu to povedlo; avšak mezitím uspěli i jeho odpůrci; nebyl už přesvědčen o sobě.“⁹¹ Zde Nietzsche naznačuje nebezpečí, jaké představuje právě nevyhraněnost. A ta s sebou vždy přináší pocit viny, že jsme nekonali alespoň nějak. Právě zmíněná nevyhraněnost je známkou slabosti rozhodovat o svém životě. Člověk volí, protože na to má přirozené právo. Nietzsche též napsal: „Jak to, že nás každá poprava uráží víc než vražda?... že se tu člověk používá jako prostředek k odstrašení druhých. Neboť vina sama trestání není, i kdyby nějaká existovala; vina tkví ve vychovatelích, rodičích, okolí, v nás, ne ve vrahovi.“⁹²

⁸⁸ Kouba Pavel, Nietzsche: Filosofická interpretace, s. 89.

⁸⁹ Nietzsche Friedrich, Genealogie morálky, s. 32.

⁹⁰ Kouba Pavel, Nietzsche: Filosofická interpretace, 89.

⁹¹ Nietzsche Friedrich, *Lidské, příliš lidské*, s. 350.

⁹² Tamtéž, s. 59.

Nietzsche tu poukazuje na svou tezi, že když pocítuji vinu, tak to neznamená, že jsem skutečně vinen. Vina též nikdy nevzniká jako náš imanentní pokus o sebe ztrestání. Vina se přisuzuje až jako provinění vůči těm, kteří nás vychovali. Vůči těm, u kterých jsme měli dluh založený na spořádaném vystupování ve společnosti. Vina vzniká z nemorálního činu, jako vnitřní uvědomění našeho závazku vůči společnosti, kterou člověk jako společenský tvor přirozeně tvoří.

Špatné svědomí vzniká při naší schopnosti hodnotit. Nietzsche píše: „Soudce – Kdo spatřil něčí ideál, stal se dotyčným neúprosným soudcem, ba takřka špatným svědomím.“⁹³ Člověk má bytostně možnost a snad i povinnost hodnotit. Špatné svědomí tak vyrůstá právě při střetu dvou ideálů, neboť člověk vždy bude poměřovat své ideály ku ostatním. Takto je naše vlastní přesvědčení narušeno působící silou toho druhého. To však neznamená, že se mýlíme. Jen to, že se ve světě nachází stejně silná anebo i silnější teze, která nás nutí přehodnotit naše poznání. Znovu a znovu bojovat za své ideály je povinností každého vznešeného člověka. Povinností, která se promění ve zlato pokaždé, když člověk splní více, než slíbil.⁹⁴ Bytí ve světě je pro Nietzscheho povinnost sama o sobě. Splnění povinnosti dosáhneme, když překonáme sami sebe, oprostíme se od morálních norem a se životem budeme zacházet jako s nejvyšší instancí. Vina je produktem špatného svědomí. Jsme schopni se jí zdržet, když účel života bude život sám. Snaha být za každých okolností dobrý s sebou nutně přivádí zlo. Zaměříme-li se však na zachování života a ponecháme morálku jako prostředek, tak nejvyššího provinění dosáhneme až se smrtí, která se nás už netýká.

Nietzsche v aforismu s názvem *Svévole při vyměřování trestů* uvádí, že vinu lze izolovat na konkrétní čin. Hledáme-li totiž příčinu onoho činu, lehce můžeme navazovat na předchozí situace, výchovu rodičů či prostě na minulost obžalovaného z provinění. Soudce se svým způsobem též podílí na vině. „Pokud však nechceme připustit absolutní omluvitelnost každé viny, měli bychom zůstat u každého jednotlivého případu a neohlížet se dále zpět... jinak se sami prohřešujeme proti logice.“⁹⁵ Žádný čin tak nemá minulost. Žádná vina nevzniká před činem. Ta je konkrétní pro daný čin. Člověk je tak zodpovědný za každý svůj pocit viny. Kam nás však vina může zavést? Kde se ale pak nachází ten lidský úděl? „Lidský úděl – Kdo myslí hlouběji, ví, že je vždy v nepravu, ať jedná a soudí,

⁹³ Tamtéž, s. 404.

⁹⁴ Tamtéž, s. 404.

⁹⁵ Tamtéž, s. 426.

jak chce?“⁹⁶ Život se z hlediska časovosti jeví jako bezvýznamný, ať jednáme a děláme cokoli, vždy nás najdou studené prsty smrti, která veškeré snažení ukončí. Smysl tu ovšem je, ale pouze pro nás samé. Pozitivní výklad viny se tak bude zakládat na myšlence, že vina funguje jako kompas. Člověk je tvořivý tvor a jeho vlastní vědomí ho takto povede dál. Sleduje svou přirozenost. Náš život je náš svět, ve kterém se vše odehrává pro nás a až umřeme, svět zanikne. Úděl si vybíráme my. Stejně tak rozhodujeme o tom, za co cítit vinu a za co ne. Ve světě, kde prší rohlíky, bychom se necítili špatně, že jsme jeden ukradli. Nalézá se zde někde pravda? Nebo je zrádná jako mystická čarodějnice? „Pravda jako Kirké – Omyl učinil ze zvířat lidi; že by pravda byla s to udělat z člověka zase zvíře?“⁹⁷ Kirké proměnila Odysseovy muže v prasata, zbavila je lidského intelektu a zanechala je ve světě instinktů. Tím vyloučila veškeré špatné svědomí, veškerou vinu. Lidský úděl tak tkví právě ve tvorbě údělu. Vina je vždy osobního charakteru, funguje jako bolest. Má nás varovat před možným vyhoštěním ze společnosti. Bojíme se odloučení a pohrdání. „Pohrdání – Pohrdání od druhých vnímá člověk citelněji než od sebe.“⁹⁸

3.3 Trest jako následovník viny

Zlomový okamžik, který se naskytá v Nietzscheho Zarathustrovi, vede k přehodnocení hodnot i neobyčejnému poznání. Gradace a zápal, s jakým Zarathustra promlouvá ke svým ovečkám, nenechal klidného ani Richarda Strausse s jeho symfonickou básní *Also sprach Zarathustra*. Nietzscheho Zarathustrův obecný rekurs se zejména zaměřuje na boj proti přílišnému odevzdání se církvi a jako novodobá protiváha křesťanským ideálům. Askeze, jak ji hlásá křesťanská církev, se staví jako protivník Nietzscheho optice života, zdůrazňující výkon lidského tvořivého jednání. Skrze Zarathustru promlouvá Nietzsche ke svým posluchačům: „Takto však rádím vám, přátelé moji: buďte nedůvěřiví ke všem, jimž vévodí pud trestání!“⁹⁹ Prorok touto větou nastiňuje Nietzscheho nedůvěru v náboženství, která svou striktní morální povahou upírají životu jeho místo na zemi. Kněží nejsou podle Nietzscheho vedení svou láskou k bohu, ale jak již bylo nastíněno, jsou vedení resentimentem, který má původ v pomstychtivosti. Ti následně netrestají z morální

⁹⁶ Tamtéž s. 240.

⁹⁷ Tamtéž s. 240.

⁹⁸ Tamtéž s. 245.

⁹⁹ Nietzsche Friedrich, *Tak pravil Zarathustra*, s. 48.

povinnosti, ale pouze si vylévají svůj vztek způsobený slabostí. „Trest' totiž, takovéto jméno dává si pomsta sama: lživým slovem a přetvářkou si utváří dobré svědomí.“¹⁰⁰

Msta, jeden z nejstarších pudů lidstva. Někteří ji nazývají spravedlností. Ke spravedlnosti jsou ale nutné smlouvy a dohody zaručující, co ta spravedlnost je. Proč by tedy msta nemohla mít svá pravidla taky. Pravidla zakládající se na špatném svědomí a pocitu viny. Duchovní rozměr člověka je jen další pole, kde lze něco vytvořit; ideje, hodnoty, ale také palčivé pocity provinění. Pokud pocítujeme vinu, vždy je v nějakém poli hodnotových systémů, ze kterého vina vystupuje. Společnost je jako stádo zakládající se na hodnotách daných tou společností. A člověk jakožto společenský tvor nechce zůstat sám. „Kdo hledá, sám se lehce ztratí. Každé osamocení jest provinění: tak mluví stádo. A dlouho jsi náležel k stádu.“¹⁰¹ Vina se pak zakládá na přesvědčení, že svým chováním ohrožuji svou pozici ve stádě a stanu se jejím dlužníkem za získané výhody. „Překonávej se sám i ve svém bližním: a netrp, aby právo, jež si můžeš uchvátit, bylo ti darováno!“¹⁰²

Člověku je svobodné jednání přirozené stejně jako vina. Pocítuje ze své svobody negativní tlak svobodného jednání. Může jednat, jak se mu zlíbí, což vede i k možnostem mýlit se. Tlak, že vykoná něco špatného i nevědomky, je nesmírný. Nietzsche však věřil v pokrok, kdy tvrdá práce a poznání nakonec musí vyčlenit lidský pud konat proti všeobecnému blahu, má-li se člověk vyvinout. Současný člověk není posledním stádiem této evoluce. Nietzsche proto nabízí pohled na další vývojovou fázi: „Hleďte, hlásám vám nadčlověka. Nadčlověk je smysl země. Vaše vůle, necht' cílí: nad-člověk budiž smysl země!“¹⁰³ Nietzsche využívá příkladu s provazochodcem, který na začátku své cesty představuje dle evoluční teorie opici, která směřuje až dál, až k nadčlověku. Život je vždy v pohybu a neustane, dokud nezanikne. Život je pro Nietzscheho cestou k sebezdokonalení: „Čím je opice člověku? Posměchem nebo bolestným studem. A stejně má i člověk býti nadčlověku: posměchem nebo bolestným studem.“¹⁰⁴ Současný člověk se nikdy nemůže stát nadčlověkem. Je jen součástí procesu k zdokonalení života. A zatímco evoluce zajistila živočichům srst, aby jim nebyla zima, vina dovoluje člověku rozvíjet jeho duchovní vzezření. Život se na provaze viny pokouší dosáhnout až k nadčlověku. Vina nám pomáhá rozlišovat prospěšné činy pro společnost od těch škodlivých. Nietzsche

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 71.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 49.

¹⁰² Tamtéž, s. 110.

¹⁰³ Tamtéž, s. 2.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 2.

píše: „Člověk, necht' se stane větším v dobru i zlu" - tak učím já. Nejvyššího zla je třeba k nejvyššímu dobru nadčlověka.“¹⁰⁵ Nadčlověk nepotřebuje vinu, aby mu dokazovala dobrotu činu, ten sleduje jen zásady důležité a tvořivé pro život. Nadčlověk nebude nikdy dlužný společnosti, neboť on je společností a tvůrce hodnot. Vina ho již dost poučila, nyní se může oprostít od morálky, ta už ho vše naučila.

3.4 Vina jako projev stádnosti

Nietzsche, samozvaný bojovník proti nihilismu a válečník proti úpadku, dopisuje roku 1882 svou knihu *Radostná věda*. Dílo se zakládá na Nietzscheho skepticizmu a cestě k mentální svobodě. Aforismus se jménem *Stádní výčitka svědomí* poukazuje na historický fakt, kdy se člověk bál samoty. Odloučení od společnosti vyvolávalo strach, a tak byl člověk nucen zavrhnout individualitu. Zavrhnout svobodu se zdálo jako jediná cesta k přežití. „Tehdy měla ‚svobodná vůle‘ za nejbližšího souseda zlé svědomí: a čím nesvobodněji člověk jednal, čím více z jednání promlouval stádní instinkt a nikoli osobní smysl, tím morálnější se člověk cítil. Vše, co škodilo stádu, ať už tomu jednotlivci chtěl či nechtěl, působilo tehdy jedinci výčitky svědomí – a ještě i jeho sousedu, ano, celému stádu! - V tom jsme se nejvíce změnili.“¹⁰⁶ Špatné svědomí je tak podmíněné svobodou rozhodovat. Vina je charakterem morálním jenom do možnosti jednat jinak. Špatné svědomí se tak nezakládá na zlu, ale na tom, že se vyčleňujeme, tím může vina nabýt pozitivní povahy. Být tvořivě odlišní, chtít bojovat, a přesto se nebát porážky, toť znak silných. Strach z osamocení nás vhání jen do náručí stáda, ve kterém se udržujeme pomocí výčitek: „Výčitka svědomí je i u nejsvědomitějšího člověka slabá oproti pocitu: "To a ono je proti dobrému mravu tvé společnosti." Chladného pohledu či úšklebku těch, mezi nimiž a pro něž je člověk vychován, se ještě i ten nejsilnější obává. Čeho se tu vlastně obáváme? Osamocení! jakožto argumentu, který přemůže i nejlepší argumenty pro nějakou osobu či věc! - Tak z nás promlouvá instinkt stáda.“¹⁰⁷

Ve stádu jsou vyzdvihovány hodnoty uznávané daným stádem. Co jedno stádo uznává jako ctnost, může druhá společnost zavrhnout. Tvořivý člověk tak nabývá nadčasovosti, neboť neuznáním hodnot dokládá lidské vědění proměnlivostí ctností a

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 147.

¹⁰⁶ Nietzsche Friedrich, *Radostná věda*, Praha: Československý spisovatel 1992, s. 94.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 53.

přílišný důraz na jedny ctnosti značí netvořivého jedince. Toho průměrného či podprůměrného, který za pohodlí a ochranu obětuje tvorbu svého života. „Každá ctnost má svůj čas. - Kdo je dnes nepoddajný, tomu působí jeho poctivost často výčitky svědomí: neboť nepoddajnost je ctnost jiného věku než poctivost.“¹⁰⁸ Takto Nietzsche poukazuje na proměnlivost hodnot, kdy jen špatné svědomí nabízí protipól. Bez špatného svědomí by naše činy byly zcela náhodné proměny. Nemám-li špatné svědomí, nemůžu hodnoty tvořit, protože bych pak nevěděl, jestli pro mě mají smysl. Špatné svědomí má pro nás stejný význam jako bolest. Svět tvoří člověk, který nemá nikde napsáno, jak tvořit, k tomu využívá vědomí a svědomí. Oprostit se nejenom od Platonských idejí a převést veškerou zodpovědnost sem na zemi a na člověka samého. Tvořivý jedinec tak musí mít i pohled umělce. Jeho výtvořiny nepatří totiž jemu. Jsou výsledkem múzického světa, který se jen skrze umělce prosazuje. Lstivost, která mu pomůže vyjít ze zaběhlých drah společnosti, je mu největší zbraní. A špatné svědomí je mu jen důkazem, že se mu to povedlo. Podle Nietzscheho je právě špatné svědomí to, co tvoří umělce: „kteří si jako takoví všichni, téměř bez výjimky, dokáží lstivým vynalézáním manýr, nouzových pomůcek, dokonce i principů osvojit uměle a dodatečně zdání oné poctivosti, solidnosti školení a kultury, aniž by tím ovšem oklamali sami sebe, aniž by tím natrvalo umlčeli své vlastní špatné svědomí. Neboť, víte to přece? Všichni velcí moderní umělci trpí špatným svědomím...“¹⁰⁹ Vina zde poskytuje důkaz, že umělec jednal zcela novým způsobem, vymanil se ze zažitých vlivů a konal na vlastní odpovědnost.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 110.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 194.

4. Interpretace Nietzscheho viny vybranými autory

4.1 Interpretace Nietzscheho viny dle Briana Leitera, poukaz na moc svědomí

Brian Leiter se ve svém díle drží Nietzscheho interpretace člověka jakožto animálního tvora, který je zatížen instinkty zvířete. Morálka je pro tohoto tvora svěřací sociální kazajkou, ze které plynou morální zvyky. Vina má tudíž roli distinktivní morální emoce, založenou na nároku na týrání. Neboť uspokojení z týrání je základní lidský instinkt: „Pro lidské bytosti je přirozené být krutý a agresivní, ale dávat těmto přirozeným impulsům volnou ruku by bylo zjevně neslučitelné pro společný život. Společnost si tedy vynucuje represí vůči těmto krutým instinktům, které nejsou vyhubeny, ale internalizovány a namířeny proti herci samotnému: schopnost špatného svědomí je výrazem krutosti vůči sobě.“¹¹⁰ Člověk je tak přirozeně dualistický, neboť v něm dochází k rozbrojům duchovní morálky a zvířecích instinktů. Proces, ve kterém lidstvo nabývalo vědomí, nebyl postupný a dobrovolný.¹¹¹ Spíše se v něm člověk pokoušel vyrovnat se svou zvířecí minulostí: „Všechny instinkty, které se nevybíjí směrem ven, se obracejí dovnitř... čemu se později začne říkat duše...tresty způsobily, že se všechny instinkty divokého volného toulavého člověka obrátily zpět proti člověku samému...právě to je původ špatného svědomí.“¹¹² Člověk začal postrádat vnější nepřátele, a tak své krutosti začal obracet do sebe samého. Nebyl to však negativní vývoj, kterého by bylo nutné litovat. Dopřál lidské mysli potřebnou hloubku, pomocí které se člověk dokázal oprostít od svých zvířecích instinktů. „Okamžitě je však třeba poznamenat, že ‚krása‘ přivedená do světa tímto ‚aktivním‘ špatným svědomím není umělecké dílo nebo další konvenční objekt estetického ocenění: spíše, co ze špatného svědomí vzniká (to je to, co dává duši člověka ‚hloubku‘), jsou ideály: špatné svědomí vysvětluje, jak ‚nesobeckost, sebezapření, obětavost‘ může představovat ideál, něco krásného.“¹¹³ Co však rozlišuje ideál od špatného svědomí? Kapacita pro regulativní ideály, které člověk hodnotí a přemýšlí díky nim o sobě. To nás vede k myšlence, že špatné svědomí představuje vůli k sebetřýzni, která ovšem tvoří předpoklad pro to, aby se z nesobeckosti mohla stát hodnota. V askezi je špatné svědomí pouze podmínka, protože podhodnocuje přijímání asketických ideálů. Radost z krutosti lze cítit i jinde.

¹¹⁰ Leiter Brian, Nietzsche on Morality s. 224.

¹¹¹ Tamtéž, s. 232.

¹¹² Nietzsche Friedrich, Genealogie morálky, s. 71.

¹¹³ Leiter Brian, Nietzsche on Morality, s. 235.

Vina samotná tedy neznamená, že jsme něco udělali špatně, ale že jsme to mohli udělat jinak. Vinu Brian interpretuje jako bolestivou emoci, odrážející vědomí hluboké nedostatečnosti nebo nedostatku; znamená to tržnou ránu a nenávisť v sobě.¹¹⁴ Nietzsche v genealogii morálky tvrdí, že vina byla původně pocitem dluhu. Pocit dluhu má však více dimenzí: k rodičům, k bance, ke společnosti, a nezávisí na povaze člověka. Druhým pojednáním *Genealogie morálky* tedy Nietzsche připravuje půdu k dokázání negativního vlivu viny v askezi. Právě v druhém pojednání se naznačuje genealogie viny a způsob, jak se z pocitu dluhu stal pocit provinění. K tomu dochází při zsmoralizování dluhu. Leiter doplňuje: „Vypadá to tedy, že internalizace krutosti je celé vysvětlení pro nárůst svědomí: vysvětluje naši schopnost vnitřního sebehodnocení (máme rádi, že jsme k sobě krutí), a to vysvětluje, proč se dluh moralizuje a mění se na vinu.“¹¹⁵

4.2 Uchopení nemorálního pojmu viny Simonem Mayem

Snahou Simona Maye je poukázat na rozdíl mezi vinou vzniklou z morálního hlediska oproti té nemorální. Nemorální vina u Maye slouží jako podmínka, ze které může vyrůst společnost jako taková. Na druhé straně morální vina musí mít určitý předpoklad transcendence,¹¹⁶ musí se vztahovat k duchovním systémům. Též zde poukazuje na rozdíl mezi špatným svědomím a vinou. May vinu definuje takto: „Vina ve své nejobecnější podobě - ta, která se objevuje v nemorální podobě etických kodexů — je vysoce reflexivní pocit lítosti nebo nedostatečnosti nad neplněním svých závazků vůči věřiteli, které přijímá.“¹¹⁷ Špatné svědomí má pro něj zase původ ve snaze vyhnout se zadluženosti.¹¹⁸ Špatné svědomí tak vyplývá ze sebekázně. May považuje nemorální formy viny a špatného svědomí za něco, co by mohlo potenciálně zlepšit život. Nebezpečí nastane až tehdy, kdy se viny, popřípadě špatného svědomí, chopí například asketičtí kněží, kteří možnou sílu těchto pocitů zneužijí.

Podmínkou a nutným předpokladem viny a špatného svědomí je úcta ke smlouvě, ke které pocítujeme zodpovědnost, která se vždy zakládá na konvenci a filosofii dané společnosti. Například osud, smůla či nějaké neštěstí zmírňují naši odpovědnost vzhledem

¹¹⁴ Tamtéž, s. 237.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 242.

¹¹⁶ May Simon, Nietzsche's Ethics and his War on "Morality", s. 56.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 57.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 57.

ke světu.¹¹⁹ A čím je povinnost podstatnější, tím je míra viny větší a především horší. Zde May rozlišuje 3 různé osoby, ke kterým lze cítit pocit viny, který se stupňuje. První osoba dluhu představuje věřitele, jakéhokoliv člověka stojícího pevnou nohou na zemi. Následují naši předkové, u nichž máme dluh za své bytí na zemi. Řadu zakončuje Bůh, kterému dlužíme v duchovní teologické míře za nás samé a za stvořený svět.¹²⁰ May k vině připisuje zajímavý dodatek, ve kterém je síla společnosti určována právě vinou, jelikož je odvozená od důvěry. A důvěra stoupá podle toho, kdo nám ji svěřuje. První, malou společnost, můžou představovat i nomádi, kde se důvěra stále udržuje ve sféře země. Následuje společnost se skutečnou mocí, kde roli věřitelů přebírají předci. A konec představuje Triumf společnosti, kde pouze Bohové jsou tak velkolepí, že si zasluhují naši úctu.¹²¹

May vinu v *Genealogii morálky* udává jako pocit depresivní, eticky nabyté nedostatečnosti v důsledku nedodržení slibu.¹²² Již jsme naznačili, že vina vychází z povinnosti, ovšem věřitel nemusí souhlasit s dluhem. To nás přivádí k myšlence, že vina nemusí nutně souviset se špatným svědomím. Neboť ne všechny dluhy způsobují vinu. Například ten, který splácí člověk včas. May tezi uchopuje následovně: „Dluh označuje závazek, který člověk může nebo nemusí být schopen splnit a který může nebo nemusí uznat; zatímco ‚vina‘ označuje pocit vyplývající z nesplnění povinnosti, kterou člověk zná.“¹²³ Existence dluhu proto závisí na respektování dohody. Vina se tedy nemůže rovnat dluhu, jelikož zde jsou i transakce bez viny. Pravá vina vzrůstá právě z nectění povinností, ale jelikož neznáme dluh k Bohu, vyskytuje se tu paradox, poněvadž neznámý dluh nemůžeme splatit.

May uzavírá kapitolu o vině a špatném svědomí tezí, že špatné svědomí vzniká na základě našeho společenského přijetí. To nám brání stát se občany. Vina proto představuje etickou zodpovědnost jedinců za soudržnou společnost. A pokud vina motivuje člověka, aby respektoval své zásady a zákony, stane se faktorem zlepšujícím život.¹²⁴ A chceme-li se dopracovat ke kulturnímu obohacení, musí být naše špatné svědomí namířené proti morálce. „Člověk příliš dlouho shlížel na své přirozené sklony zlým pohledem, takže se

¹¹⁹ Tamtéž, s. 59.

¹²⁰ Tamtéž, s. 58.

¹²¹ Tamtéž, s. 58.

¹²² Tamtéž, s. 58.

¹²³ Tamtéž, s. 59.

¹²⁴ Tamtéž, s. 76.

v něm nakonec spojily se špatným svědomím.“¹²⁵ May doplňuje: „Jinými slovy, špatné svědomí zde není jen zbytková velká postava, ale je nezbytná pro jeho historický úkol.“¹²⁶

¹²⁵ Nietzsche Friedrich, Genealogie morálky, s. 80.

¹²⁶ May Simon, Nietzsche's Ethics and his War on "Morality", s. 69.

Závěr

Smyslem předchozích řádků je poukázat na sílu pocitu viny, jak ji interpretuje Friedrich Nietzsche. Zásadní teze vycházely především z jeho díla *Genealogie morálky*. Nietzsche se vyznačuje neucelenými filozofickými texty a většinu jeho názorů čerpáme z aforismů. A podobným způsobem Nietzsche přistupuje k vině. Jeho povinnost a pečlivost mu nedovolí vykládat jakýkoliv pojem jednou možnou perspektivou. Nietzsche chce vše uchopit a podrobit kritice, která teprve ukáže prospěšnost či zavrženíhodnost. To činí tak, že vezme dva zcela protichůdné argumenty. Vinu na jedné straně prezentuje jako spalující vnitřní žár způsobující bolest, negativní a krutý. Na druhé straně vyzdvihuje její moc lidí měnit, ne vždy k lepšímu, ale to už je pak odvozené od vnitřní síly nositele viny vyrovnat se s omylem. Ta se projevuje schopností přitakat si za každých podmínek.¹²⁷ Je to projev zlidštění, odklon od naprostých animálních pudů. Lidská společnost může fungovat jen za předpokladu, že si lidé mohou důvěřovat, že mohou přebrat zodpovědnost za své činy. Když je to čin podkopávající autoritu společnosti, člověk se cítí špatně, jelikož přijímal a využíval výhod společnosti, a přesto ji zradil.

Pro člověka je přirozené být krutý, a když si svou krutost nemůže vybit ve světě, obrátí svou zlost na sebe. Pro člověka je to požitek z ubližování.¹²⁸ Je rád, že mohl způsobit bolest, i když sobě. Tím se liší od zvířat. A právě ta duchovní vrstva je to, co mu poskytuje prostor k zdokonalení, k určitému vývoji. Vina přebírá roli vnitřního kompasu, vede člověka k tomu, aby byl lepší. Problém nastane, když je vina tvořena v morálním systému, který znehodnocuje prvky prospěšné pro život. Poté vina zasáhne svého nositele kvůli činu, který mohl působit dobro. Zapadne-li však člověk do písku nepochopení, může se mu stát, že i vznešený čin bude pociťovat jako špatný. To chtěl Nietzsche svou prací sdělit. Člověk je tvůrcem hodnot. „Teprve člověk vložil hodnoty do věcí, aby se uchoval – teprve člověk stvořil věcem jejich smysl, lidský smysl!“¹²⁹ Ovšem člověk se může mýlit. Proto se Nietzsche vydal na dlouhou cestu k rozkrytí záhady původu viny, kterou nachází ve špatném uchopení morálního systému. Ne špatném, že byl prostoduchý či bez hodnot. Systém byl nedostačující kvůli své absenci podpory života. Dosavadní morální systém stvořil společnost, ve které se nacházíme, nelze ovšem popřít, že s rostoucím zájmem o individuální svobodu a tvořivost se některé jeho prvky staly pro

¹²⁷ Rainer Thurnher, Wolfgang Röd, Heindrich Schmidinger, *Filosofie 19. a 20. století III*, s. 110.

¹²⁸ Nietzsche Friedrich, *Genealogie morálky*, s. 104.

¹²⁹ Tamtéž, s. 120.

jedince skoro nepřátelské. Proto nastoupil Nietzsche s odvážným tvrzením a nutkáním podrobit morálku zkoušce, zda obstojí proti lidským vlastnostem dodávajícím člověku sílu a moc. A dosavadní morálka neobstála, tedy částečně. Dosavadní morálka nebyla vyloženě špatná morálka, jelikož bojuje s nihilismem. Jen je ji nutné přizpůsobit nové době.

Vina je jako atomová energie. Když se necháme strhnout její mocí, působí škody, naopak uměřená a správně mířená energie dodává teplo a jistotu. Vínu tedy nelze zavrhnout jako něco bytostně špatného. Nietzsche svou prací chtěl jen přenést zodpovědnost za tvorbu duchovní morální stability na člověka. Vina vzrůstá z pocitu dluhu vůči určité instanci v našem duchovním morálním systému. Provinění přichází při porušení daných pravidel, které člověk přijal jako své vlastní. To nabourá dané přesvědčení a je pouze na člověku a na jeho síle, zda ho vnitřní přesvědčení povede k přehodnocení zažitých standardů, či se pokusí vytvořit nové, třeba více prospěšné. Vina tak dopomáhá k tvorbě společnosti, určuje její další kroky a vynucuje si stále nová kritická přehodnocování. To je její pozitivní vliv. Nemůžeme tedy absolutně prohlásit vlnu jakou tupou vnitřní bolest, která jen škodí. Svoboda nás nutí do nekončícího koloběhu špatných rozhodnutí, abychom je mohli následně napravit a poučit se z nich pomocí vlny. Jen silný zjizvený duch dokáže skutečně něco změnit. „Pro onen cíl bylo zapotřebí jiného druhu duchů, než jací jsou právě v této době pravděpodobní: duchů zocelených válkami a vítězstvími, jimž se dobývání, dobrodružství, nebezpečí ba i bolest staly potřebou.“¹³⁰

¹³⁰ Tamtéž, s. 82.

Literatura:

Použitá primární literatura:

Nietzsche Friedrich, Genealogie morálky, přel. V. Koubová, 2.vyd. Praha, OIKOYMENH 2019

Nietzsche Friedrich, Lidské, příliš lidské, přel. V. Koubová, 2.vyd. Praha, OIKOMENH 2018

Nietzsche Friedrich, Zrození tragédie z ducha hudby, přel. Luboš Ptáček, Praha, GRYP 1993

Nietzsche Friedrich, Radostná věda, Praha: Československý spisovatel 1992

Nietzsche Friedrich, Tak pravil Zarathustra, přel. O. Fisher, Olomouc, VOTOBIA 1992

Nietzsche Friedrich, Mimo dobro a zlo. Předehra k filosofii budoucnosti, přel. V. Koubová, Praha, Aurora 1996

Použitá sekundární literatura:

Kaufmann Walter, Genealogy of Morals and Ecce Homo, 2 vyd. New York, Random House 1989

Kouba Pavel, Nietzsche: Filosofická interpretace, 2. vyd. Praha, OIKOYMENH 2006

Leiter Brian, Nietzsche on Morality, 1. vyd. Londýn, Taylor and Francis e-Library 2005

May Simon, Nietzsche's Ethics and his War on "Morality", 1.vyd. New York, Oxford University Press 1999

Owen David, Nietzsche's Genealogy of Morality, 1. vyd. Stockfield, Cromwell Press 2007

Rainer Thurnher, Wolfgang Röd, Heindrich Schmidinger, Filosofie 19. a 20. století III, přel. M. Petříček, 1. vyd, OIKOYMENH 2009